

**10 02 22 ЯЗЫКИ НАРОДОВ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ЕВРОПЫ, АЗИИ,
АФРИКИ, АБОРИГЕНОВ АМЕРИКИ И АВСТРАЛИИ**
**10 02 22 LANGUAGES OF FOREIGN COUNTRIES PEOPLES OF EUROPE,
ASIA, AFRICA, NATIVES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

УДК 80

DOI 10.24412/2413-2004-2022-1-119-125

**МУҚОИСАИ ШАКЛҲОИ НАҚЛИИ ЗАМОНИ
ГУЗАШТАИ ФЕЪЛИ ЗАБОНИ
ТОЧИКӢ ВА ЯҒНОБИ** *Самадов Рамазонӣ Саидназарович,*
докторант Ph.D-и кафедраи забони
точикӣ, МДТ “ДДХ ба номи акад.
Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

**СРАВНЕНИЕ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ ФОРМ
ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ
ТАДЖИКСКИХ И ЯГНОБСКИХ ГЛАГОЛОВ** *Самадов Рамазони Саидназарович,*
докторант PhD кафедры таджикского
языка ГОУ «ХГУ им. акад. Б. Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**COMPARISON OF THE
NARRATIVE FORMS OF
THE PAST TENSE OF TAJIK
AND YAGNOBIAN VERBS** *Samadov Ramazoni Saidnazarovich, Doctoral*
student (PhD) of the department of the Tajik
language under the State Educational
Institution (SEI) “KhSU named after. acad. B.
Gafurov” (Tajikistan, Khujand),
E-MAIL: *rahmon.rahim@bk.ru*

Калидвожаҳо: забони ягнобӣ, забони тоҷикӣ, шаклҳои нақлиӣ феъл, гузаштаи дури нақлӣ, аугмент, замони гузаштаи ҳикоягии нақлӣ, гузаштаи дури давомдор, феълҳои ёридиҳанда

Роҳҳои сохта шудани шаклҳои нақлиӣ феъл дар забонҳои тоҷикӣ ва ягнобӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таъкид гардидааст, ки роҷеъ ба ин масъала то кунун тадқиқоти алоҳида сурат нагирифтааст. Шаклҳои замони гузаштаи нақлиӣ сода, ҳикоягии нақлӣ, дури нақлӣ ва дури давомдори (муайян) нақлӣ дар забонҳои мазкур мавриди муқоиса қарор дода шуда, хусусиятҳои сохтори онҳо дар муқоиса бо ҳамдигар ошкор сохта шудаанд. Муаллиф аз таҳлил ба хулосае омадааст, ки имконияти истифодаи шаклҳои нақлиӣ феъл нисбат ба забони ягнобӣ дар забони тоҷикӣ васеъ буда, шакли ҳикоягии нақлӣ дар забони ягнобӣ ба чаҳим намерасад. Шаклҳои боқимонда дар забонҳои мавриди таҳлил бо баъзе хусусиятҳои он аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Ключевые слова: ягнобский язык, таджикский язык, совершенные глагольные формы, совершенное преждепрошедшее время, аугмент, повествовательно-совершенное прошедшее время, совершенное прошедшее время, вспомогательные глаголы

Проанализированы способы построения совершенных форм глагола в таджикском и ягнобском языках. Подчеркивается, что данная проблема до сих пор не становилась объектом отдельного исследования. Проведено сопоставление форм простого повествовательного глагола прошедшего времени, простого прошедшего времени глагола изъявительного наклонения, простого совершенного времени глагола, а также формы продолженного прошедшего времени глагола в указанных языках. Выявлены их структурные особенности в сравнительном плане. Анализ показывает, что возможности

употребления перфектных форм глагола в таджикском языке значительно шире, чем в ягнобском языке, а определенная перфектная форма глагола в ягнобском языке не встречается. Остальные формы глагола в анализируемых языках отличаются друг от друга некоторыми специфическими особенностями.

Key-words: *Yagnobian language, Tajik language, Perfect verbal forms, Past Perfect tense, augment, narrative Perfect tense, Pre-Past Perfect tense, auxiliary verbs*

The article presents an analysis of the ways of building perfect forms of the verb in Tajik and Yagnobian languages. It is underscored that the given problem has not been an object of a separate research up to nowadays. The author conducts an analysis of the forms of simple narrative verb in the Past Tense, Simple Past of the verb in the indicative mood, Simple Past Perfect of the verb; the forms of the verb in the Past Continuous Tense in the languages mentioned. Their structural peculiarities in comparative aspect are elicited. The analysis shows that the potentialities of perfect verb forms usage in the Tajik language are much broader than in the Yagnobian language and the definite perfect form of the verb doesn't occur in Yagnobian. The rest forms of the verb in the analyzed languages differ from one another with certain specific peculiarities.

Таҳқиқи муқоисавии забонҳои эронӣ аз ҷумлаи масоили проблемавии илми эроншиносӣ ба шумор меравад. Агар дар заминаи забонҳои ба ҳам хеш тадқиқот сураг бигирад, муҳимияти бештарро касб менамояд, зеро чунин баррасӣ имконият медиҳад, ки умумият ва тафовути забонҳои тадқиқшаванда дар дастури онҳо мушаххас гардад. Профессор З. Мухторов таъя ба андешаи профессор В.С. Расторгуева матлаби зеро баён намудааст: “Маводи фаровони илмиву назарие, ки доир ба эроншиносӣ фароҳам оварда шудааст, месазад, ки ҷамъбаст ва қабл аз ҳама, баррасии муқоисавию таърихии онҳо ба сомон расонида шавад. Бидуни чунин кор таҳқиқи минбаъдаи забонҳои эронӣ мушкилиҳои муайянеро метавонад рӯбарӯ орад. Дар баробари ин, имрӯз зарурати коркарди назарии дақиқ ва ҳамаҷафаи маводи ҷамъовардашуда пеш омадааст” [15, с. 14].

Имрӯзҳо зарурате ба миён омадааст, ки вижагиҳои сарфию нахвии забони тоҷикӣ бо дигар забонҳо муқоиса карда шуда, баъзе паҳлӯҳои онҳо равшан гардад. Ҷунончи, академик М. Шакурӣ қайд мекунад, ки “... қайҳо боз зарурате пеш омадааст, дастури (грамматика) муқоисавии забони тоҷикӣ ва арабӣ, русӣ, англисӣ тартиб дода шавад. Чунин дастури забон, барои ин ки тавонем аз сарватҳои бепоёни забонҳои дигар бештар ва огоҳона баҳраманд шавем, аҳамияти калон хоҳад дошт” [21, с. 23].

Дар Тоҷикистон дар баробари забони тоҷикӣ, ки ба гурӯҳи забонҳои ғарбии эронӣ дохил мешавад, як силсила забонҳои ба истилоҳ шарқӣ: забони ягнобӣ ё суғдии нав, забонҳои зергурӯҳи шуғнонӣ-рӯшонӣ (шуғнонӣ, рӯшонӣ, хуфӣ, бартангӣ, рошорвӣ ва сариқӯлӣ) ва язғулумӣ, вахонӣ, ишкошимӣ мавриди истифода қарор доранд.

Забоншинос Ҳ. Султон Тоҷикистонро “ганҷинаи забонҳои ориёӣ” номида бар он назар аст, ки “... дар баробари фароҳам овардани шароит барои рушду таҳкими ҳамаҷонибаи ин забонҳо (забонҳои эронии дар Тоҷикистон мавҷуда -С.Р.), аз ҷумла бунёди пайкараи забони тоҷикӣ, ҳамчунон зарур аст, пайкараи ҳамаи забонҳои шарқии эронӣ, ки дар кишвари мо истифода мешаванд, ба вучуд оварда шавад [16, с. 5].

Забонҳои тоҷикӣ ва ягнобӣ дар худ як қатор хусусиятҳои забонҳои куҳани эрониро ҳифз кардаанд. Агар ба решаи аслии ин ду забон нигарем, бунёди ҳар дуи онҳо идомаи як забони куҳан, яъне ориёӣ буда, он, дар навбати худ, ба гурӯҳи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мансуб аст.

Аз лиҳози вижагиҳои забонӣ онҳо ба ҳамдигар наздикии зиёд доранд, ки онро метавон дар системаи феъл бараъло мушоҳида кард. Агар ба гузаштаи дур нигарем, замони гузаштаи феъли забонҳои тоҷикӣ ва яғнобӣ тавассути аугмент (унсури грамматикӣ замонсоз, ки аз замони ҳозираи феъл замони гузашта месохт) бунёд мегардид. Дар забони порсии миёна, ки забони тоҷикӣ идомаи он аст, аугмент аз байн рафта, аз сабаби дар забони суғдӣ мавҷуд будани аугмент, он дар забони яғнобӣ бо баъзе тафовутҳо побарҷо монд. Бояд тазаккур дод, ки аугмент танҳо дар шаклҳои сода ва ҳикоягии замони гузаштаи феъли забони яғнобӣ ҳифз гардидааст. Дигар шаклҳои феълӣ, баҳусус шаклҳои нақлии феъл бидуни аугмент ташаккул меёбанд.

Бояд зикр кард, ки категорияи замон ва роҳу воситаҳои ифодаи он дар забонҳои ҳеш, аз ҷумла тоҷикӣ ва яғнобӣ, то кунун мавриди таҳқиқи алоҳида қарор нагирифтааст. Пажӯҳиши муқоисаи шаклҳои нақлии феъли забони тоҷикӣ ва яғнобӣ боис бар он мегардад, ки имконияти забонҳои мазкур дар ифодаи замон нишон дода шавад. Аз ин рӯ, омӯзиши мавзӯи мазкур дар заминаи маводи забонҳои тоҷикию яғнобӣ комёб месозад, ки доир ба ин зухуроти забонӣ амиқу дақиқ маълумот пайдо карда шавад.

Шаклҳои нақлӣ амалеро мефаҳмонад, ки гӯянда воқеъ гардидани онро аз нақли шахси дигар шунидааст. Дар ин маъно қор фармуда шудани шакли нақлӣ дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ серистеъмол гардидааст. Ин шакл натиҷаи амал ва инчунин ба воситаҳои хулосабарории мантиқӣ аз амал огоҳ гардиданро низ мефаҳмонад.

Дар бархе аз сарчашмаҳо замони гузаштаи нақлии феъл дар истилоҳи забонишиносӣ “перфект” низ ном бурда мешавад [4, с. 351; 9, с.71; 18, с. 35; 20, с.32].

Дар забоншиносии тоҷик шаклҳои нақлии феъл мавриди пажӯҳиши донишмандон қарор гирифта, паҳлуҳои гуногуни он муайян гардидааст. Аз ҷумла, забоншиносон Л. Бузургзода ва Б. Ниёзмухаммадов дар китоби “Морфологияи забони тоҷикӣ”, ки соли 1941-ум ба чоп расидааст, шаклҳои гузаштаи содаи нақлӣ, гузаштаи нақлии давомдори ҳикоягиро муайян намудаанд [5, с. 51-52].

Дар дастурҳои минбаъдаи забони адабии тоҷикӣ чор шакли нақлии замони гузаштаи феъл муайян ва тасниф гардидааст, ки инҳо гузаштаи нақлии содда (хондааст), гузаштаи нақлии ҳикоягӣ (мехондааст), гузаштаи нақлии дур (хонда будааст), гузаштаи нақлии дури муайян (хонда истода будааст) мебошанд [6, с. 132-134; 7, с. 203-217; 8, с. 288-302; 9, с. 281-296; 10, с. 71-96; 12, с. 45; 19, с. 45-46].

Шаклҳои нақлии феъл мисли дигар шаклҳои замони гузаштаи феълӣ дар забони яғнобӣ аз назари муҳаққиқон дур намондааст. Аз ҷумла, академик М.Н. Боголюбов дар забони яғнобӣ шаклҳои сода, нақлӣ (перфект), плюсквамперфект ва ҳикоягии феълро бо зикри шахсу шуморааш тасниф намудааст [4, с. 351-352]. Номбурда мавҷуд будани замони гузаштаи нақлиро дар забони яғнобӣ дар мисоли шакли нақлии феъли **вухак** (“будан”) нишон додааст.

танҳо

1. вутаим (будаам).
2. вутаишт (будай).
(будаед)
3. вутах, вута (будааст)

чамъ

1. вутаом (будаем).
2. вутаот (гӯиши ғарбӣ; вутаос: шарқӣ)
3. вутаор (будаанд).

Профессор А. Л. Хромов се шакли замони гузаштаи феъл; сода, ҳикоягӣ ва перфектро бо шахсу шумораҳояшон тасниф намудааст [18, с. 35-36].

Аз лиҳози сохтор замони гузаштаи нақлӣ дар забони тоҷикӣ ва яғнобӣ шабеҳи ҳамдигар буда, онҳо аз шакли феъли ҳоли (сифати феълии) феъли асосӣ бо иловаи бандакҳои хабарӣ сохта мешаванд.

танҳо

1. ман кардаам.
2. ту кардай.
3. вай (ӯ) кардааст.

чамъ

1. мо кардаем.
2. шумо кардаед.
3. онҳо кардаанд.

Ман шояд гапзаниро фаромӯш **кардаам**? [2, с. 6]. Ё пир шудай ё ҳушёрӣ хизбиरो гум **кардай**, Парвонаи Шопур. Баста! [2, с. 227]. Дареғи сиёҳмушкин! Нонаш ҳалол бод касеро, ки чунин курангро тарбият **кардааст** ва насиб кунад ба харидори он [2, с. 238]. Мо одат **кардаем**, агар ба шарҳу тавзеҳи илмӣ чизе ақламон нарасад, онро афсонаву мавҳумот мегӯем [3, с. 144]. Вай боғи паси ҳамро худатон бунёд **кардаед** гуфта шунидем, меҳмонҳо, аз афташ, аз ҳамин наздикиҳо — аз деҳаҳои гирду атроф буданд, ки пурсиданд аз падараш [14, с. 114].

Гузаштаи нақлии сода дар забони яғнобӣ ба шахсу шумора чунин тасниф мешавад:

танҳо

1. ман нистаим “ман нишастаам”.
2. ту нистаишт “ту нишастай”.
3. ах нистах “ӯ нишастааст”.

чамъ

1. мох нистаом “мо нишастаем”.
2. шумоҳ нистаот “шумо нишастаед”.
3. ахтит нистаор “онҳо нишастаанд”.

Авокай шаҳриш и кофир посчоҳ **вутах**- дар он шаҳр як кофир подшоҳ **будааст** [11, с. 156]. Ман хепи катим **нистаим**- ман дар хонаи худам **нишастаам**. Ду одами исо раҳшиниса ғари так **нипистаор**- ду нафар як сол то субҳ дар таги кӯҳ **хобидаанд**.

Аз ин ҷо бармеоҷд, ки дар забонҳои яғнобӣ ва тоҷикӣ шакли нақлии феъл вобаста ба шахсу шумора чунин бандакҳо мегиранд:

1. -им; -ам	1. -ом; -ем
2. -ишт; -й	2. -от; -ед
3. -х; -аст	3. -ор; -анд

Шакли замони гузаштаи ҳикоягии нақлӣ бошад, дар забони тоҷикӣ аз шакли замони гузаштаи нақлӣ бо иловаи пешванди **ме**- сохта мешавад, ки, чунин шакли феълӣ дар забони яғнобӣ ба чашм намерасад:

танҳо

1. ман мехондаам.
2. ту мехондай.
3. вай мехондааст.

чамъ

1. мо мехондаем.
2. шумо мехондаед.
3. онҳо мехондаанд.

Ҳиё. Ман ин кас катӣ ба кино **мерафтаам**! [17, с. 93]. Ба занаш телефон мекардааст, хонааш **мерафтааст**, фиреб хӯрд, як бор не, чанд бор, садзабону садрӯя будааст [14, с. 79].

Замони гузаштаи дури нақлӣ аз сифати феълии замони гузашта бо пасванди **-а** ва феъли **будан** дар шакли замони гузаштаи нақлӣ сохта мешавад. Шакли мазкур амали дар гузашта воқеъшударо мефаҳмонад, ки натиҷаи ин амал дар гузашта аён буд. Ин

шакл дар нақл кардан аз гуфтаи шахси дигар, дар хулосабарории мантикӣ низ кор фармуда мешавад [6, с. 138]

танҳо

1. ман рафта будаам.
2. ту рафта будай.
3. вай рафта будааст.

чамъ

1. мо рафта будаем.
2. шумо рафта будаед.
3. онҳо рафта будаанд.

Аммо ман эҳтиётро фаромӯш карда, иштиҳои худро хеле калон сар дода будаам [17, с. 67]. Сабзагул рост **гуфта будааст**, деру дур нагузашт, ба сари бачаҳои эрка, талбидаю харидааш рӯзи сиёҳ омад, дарду доғи онҳо сар шуд, лат мехӯранд, пеш-пешӣ по мешаванд бачаҳои, “сағера” мегӯянд онҳоро хама! [14, с. 91]. Ҳар чӣ қаблан **навишта будаед**, пайдо карда хондааст [2, с. 406]. Аммо ба курси савдо хама бачаҳои пушташон зӯр **омада будаанд**, онҳо дукаса зӯр зананд ҳам, дохил карда натавонистанд! [3, с. 92].

Дар забони яғнобӣ бошад, замони гузаштаи дури нақлӣ аз феъли ҳол, сифати феълии замони гузашта бо пасванди **-та** ва шакли феъли ёвари **вуҳак** (“будан”) сохта мешавад.

танҳо

1. ман шавта вутаим (ман рафта будаам).
2. ту шавта вутаиит (ту рафта будай).
3. ах шавта вутах (ӯ рафта будааст).

чамъ

1. мох шавта вутаом (мо рафта будаем).
2. шумоҳ шавта вутаот (шумо рафта будаед).
3. ахтит шавта вутаор (онҳо рафта будаанд).

Холаким ғови пойи шавта вутах- тағоям ба чаронидани говҳо рафта будааст. Ақойпим китоб жойта вутаом- ҳамроҳи бародарам китоб хонда будаем. Виротипим иёкай арк икта вутаишт- ҳамроҳи бародарам дар як ҷо кор карда будай.

Замони гузаштаи дури давомдор (муайян) аз шакли феъли ҳоли (сифати феълӣ) феъли асосӣ ва шакли гузаштаи дури феъли ёридиҳандаи **истодан** таркиб меёбад. Дар ин гуна таркиб феъли ёридиҳандаи **истодан** маънои давомнокии амал, ёридиҳандаи **будан** гузаштаи дурро мефаҳмонад.

танҳо

1. рафта истода будаам.
2. рафта истода будай.
3. рафта истода будааст.

чамъ

1. рафта истода будаем.
2. рафта истода будаед.
3. рафта истода будаанд.

Дар ҳамин вақт падарам, ки аз кӯча **омада истода будааст**, бо ман рӯ ба рӯ вохӯрд ва овози модарамро, ки ханӯз “кист? кист?”- гӯён фарёд мекард, шунида...[1, с. 476]. Ҷунбулмаҳдум дар вақти баён кардани воқеа ҳеҷ гоҳ масъалаи пули киро ва низоеро, ки бар болои ин масъала дар байни худҳошон ва аробакаш бархоста буд, ба забон намегирифт ва воқеаро ҷунон нишон меод, ки гӯё онҳо дар аробаи ин аробакаш нишаста аз мазор **омада истода будаанд** [1, с. 513].

Дар ташаккули замони гузаштаи дури давомдори (муайян) нақлии забони яғнобӣ дар киёс бо тоҷикӣ феъли ёридиҳандаи **истодан** истифода намешавад.

танҳо

1. шаваким вута (рафта истода будаам).
2. шавакт вута (рафта истода будай).
3. шавакии вута (рафта истода будааст).

ҷамъ

1. шавакмох вута (рафта истода будаем).
2. шавакишин вута (рафта истода будаед).
3. шавакишинт вута (рафта истода будаанд).

И со холаким Ҳисор шавакш вута- як сол тағоям ба Ҳисор рафта истода будааст. Тав ғала кишак вута- ту гандум кошта истода будай. Виротим дарах дахшак вута- шиками бародарам дард карда истода будааст.

Аз муқоисаи шаклҳои нақлии феъли ду забони хеш тоҷикӣ ва яғнобӣ ба натиҷае расидан мумкин аст, ки дар забони тоҷикӣ истифодаи онҳо васеътар мебошад. Шакли ҳикоягии нақлӣ дар забони яғнобӣ ба чашм нарасида, боқимонда шаклҳои агарчи дар забони яғнобӣ мавҷуданд, аз забони тоҷикӣ бо баъзе хусусиятҳои фарқ мекунанд.

Пайнавишт:

1. Айнӣ С. Ёддоштҳо (чаҳор қисм)/ С. Айнӣ. Иборат аз як китоб. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2009. – 680 с.
2. Баҳманёр. Сармаддеҳ. Шоҳанишоҳ (маҷмӯаи ҳикояҳо ва роман)/ Баҳманёр. – Душанбе: Адиб, 2013. – 472 с.
3. Баҳром Ф. Агар вай мард мебуд: Повестҳо/Ф.Баҳром. – Душанбе: Адиб, 1987. — 384 с.
4. Боголюбов М.Н. Ягнобский язык / М.Н. Боголюбов // Языки народов СССР. Индоевропейские языки. Главный редактор В.В. Виноградов. – Москва: Наука, 1966. - С. 342-361.
5. Бузургзода Л., Ниёзмӯхаммадов Б. Морфологияи забони тоҷикӣ/ Л. Бузургзода, Б. Ниёзмӯхаммадов. - Сталинобод, 1941. - 68 с.
6. Грамматикаи забони тоҷикӣ (фонетика ва морфология). Ҷилди 1.- Сталинобод: Нашрдавлтоҷ, 1956. – 232 с.
7. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Дониш, 1985. - 358 с
8. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология. Қисми I. Васоити таълимӣ. – Душанбе: Ирфон, 1973. - 450 с.
9. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми I. Лексикология. Фонетика. Морфология. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 462 с.
10. Керимова А.А, Расторгуева В.С. Система таҷикского глагола / А.А. Керимова, В.С. Расторгуева. - Москва: Наука, 1964. - 288 с.
11. Лурье П.Б. Ягнобская сказка об Али и Имаме Махди / П.Б. Лурье //Новоиранские языки и тексты. – Москва, 2015. – С. 154-163.
12. Маъсумӣ Н. Асарҳои мунтахаб / Н. Маъсумӣ. Ҷилди 2. Нашири дуввум.–Душанбе: Адиб, 2005. – 351 с.
13. Мирбобоев А. Муқаддимаи филологияи эронӣ/ А. Мирбобоев. – Душанбе, 2015. – 342 с.
14. Мирзоев К. Дар орзуи падар/К.Мирзоев.Повест ва ҳикояҳо. – Душанбе: Адиб, 1990. – 400 с.
15. Мухторов З. Таърихи забони тоҷикӣ / З.Мухторов. –Душанбе: Ҳумо, 2003. – 152 с.
16. Султон Ҳ. Забони тоҷикӣ ва ҳувияти миллӣ / Ҳ. Султон // Адабиёт ва санъат. – 2021. -7-уми октябр. – С. 4-5.
17. Толис П. Тобистон. Повест ва ҳикояҳо / П. Толис. – Душанбе: Адиб, 2009. – 128 с.
18. Хромов А.Л. Ягнобский язык / А.Л. Хромов. – Москва: Наука, 1972. – 210 с.
19. Ҳалимиён С. Феъл (қуниш) / С. Ҳалимиён. Дастури таълимӣ. – Душанбе: Дониш, 2013. – 126 с.
20. Ҳасанов А. Таърихи забони тоҷикӣ (давраи миёна) / А. Ҳасанов. Комплекси таълимӣ-методӣ. – Ҳуҷанд, 2014. – 83 с.

-
21. Шакурӣ М. *Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад (нашири севум)* / М. Шакурӣ. - Душанбе: Ирфон, 2005. – 400 с.

Reference Literature:

1. Aini S. *Reminiscences (four parts) / S. Aini. In one volume.* - Dushanbe: Central Scientific Editorial Office of the Tajik National Encyclopedia, 2009. - 680 pp.
2. Bahmanyar. *Sarmaddeh. Shakhinshakh (collection of short stories and one novel) / Bahmanyar.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 2013. - 472 pp.
3. Bahrom F. *If he Were a Man (Narratives) / F. Bahrom* - Dushanbe: Man-of-Letters, 1987. - 384 pp.
4. Bogolyubov M.N. *The Yagnobian Language / M.N. Bogolyubov // Languages of the USSR Peoples. Indo-European Languages. Editor-in-chief: V.V. Vinogradov.* - M.: Science, 1966. - pp. 342-361.
5. Buzurgzoda L., Niyozmuhammadov B. *Morphology of the Tajik Language / L. Buzurgzoda, B. Niyozmuhammadov.* - Stalinabad, 1941. - 68 pp.
6. *The Grammar of the Tajik Language (Phonetics and Morphology).* - V.1. - Stalinabad: State Publishing-House, 1956. - 232 pp.
7. *The Grammar of Modern Tajik Literary Language.* - Dushanbe: Knowledge, 1985. - 358 pp
8. *Modern Tajik Literary Language. Lexicology, Phonetics and Morphology. Part 1. Educational text-book.* - Dushanbe: Cognition, 1973. - 450 pp.
9. *Ibidem.* 1982. - 462 pp.
10. Kerimova A.A., Rastorguyeva V.S. *The System of the Tajik Verb / A.A. Kerimova, V.S. Rastorguyeva.* - M.: Science, 1964. - 288 pp.
11. Luryie P.B. *Yagnobian Fairy-Tale about Ali and Imam Mahdi / P.B. Luryie // New Iranian Languages and Texts.* - M. 2015. - pp. 154-163.
12. Masumi N. *Selected Works / N. Masumi.* - V.2. *The second edition.* – Dushanbe: Man-of-Letters, 2005. - 351 pp.
13. Mirboboyev A. *Introduction into Iranian Philology / A. Mirboboev.* - Dushanbe, 2015. - 342 pp.
14. Mirzoyev K. *The Dream about Father / K. Mirzoyev. Narrative and Short Stories.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 1990. - 400 pp.
15. Mukhtorov Z. *The History of the Tajik Language / Z. Mukhtorov.* - Dushanbe: Humo, 2003. - 152 pp.
16. Sultan Kh. *The Tajik Language and National Mentality / Kh. Sultan // Literature and Art.* - 2021. - October 7. - pp. 4 - 5.
17. Tolis P. *Summer. Narrative and Short Stories / P. Tolis.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 2009, - 128 pp.
18. Khromov A.L. *The Yagnobian Language / A.L. Khromov.* - M.: Science, 1972. - 210 pp.
19. Khalimiyon S. *The Verb (action) / S. Khalimiyon. Educational text-book.* - Dushanbe: Knowledge, 2013. - 126 pp.
20. Hasanov A. *The History of the Tajik Language (the Middle Period) / A. Hasanov. Educational-Methodical Complex.* - Khujand, 2014. - 83 pp.
21. Shakuri M. *Proper Usage of Word (the third edition) / M. Shakuri.* -Dushanbe: Cognition, 2005. - 400 pp.